

กองระบาดวิทยา สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข

รายงาน การเฝ้าระวังโรคประจำสัปดาห์

WEEKLY EPIDEMIOLOGICAL SURVEILLANCE REPORT

สาระสำคัญในฉบับ

Highlight

พัฒนาการของการเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีในประเทศไทย

Development of AIDS/HIV Surveillance in Thailand

จะเห็นได้ว่าการเฝ้าระวังโรคเอชไอวีในประเทศไทยมีพัฒนาการเรื่อยมา ในแต่ละรูปแบบก็มีข้อเด่นและข้อด้อย ซึ่งถ้ามีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ในแต่ละขณะก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง จนกระทั่งถึงปัจจุบันมีข้อสรุปดังนี้ คือ

1. การรายงานผู้ป่วยเอดส์เพิ่มขึ้นและผู้ป่วยที่มีอาการสัมพันธ์กับเอดส์ (ARC) ยังมีความจำเป็นและควรรักษาระบบการใช้รหัสแทนชื่อผู้ป่วย ซึ่งจะเป็นการป้องกันปัญหาความลับของผู้ป่วย

2. การรายงานผู้ติดเชื้อเอชไอวี และการค้นหาผู้ติดเชื้อไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป เพราะสามารถใช้ข้อมูลจาก Sentinel Serosurveillance ทุก 6 เดือน มาทดแทนได้แต่จะต้องพยายามทำแบบ Unlinked Anonymous จริงๆ ในกลุ่ม STD, ANC มิฉะนั้นจะเกิดความเสียหายและถือเป็นการผิดจริยธรรม ในที่สุดประชาชนก็จะหลีกเลี่ยงมารับบริการในสถานที่ที่ทราบว่ามีบริการตรวจ HIV อันจะเป็นผลให้การติดตามสถานการณ์ด้วยวิธีนี้ ได้รับการกระทบกระเทือน

3. ข้อมูล Sentinel Serosurveillance มีประโยชน์ใช้ในการติดตามสถานการณ์แพร่กระจายของ HIV ทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัด ยิ่งผู้บริหารให้ข้อมูลเหล่านั้นมาก ผู้ปฏิบัติก็ยิ่งจะพยายามเร่งรัดความรวดเร็ว ถูกต้อง และครบถ้วนของข้อมูลมากขึ้น อันเป็นผลดีต่อการควบคุมโรคเอดส์

4. การเฝ้าระวังพฤติกรรมเสี่ยงต่างๆ เช่น ความถี่ในการเที่ยวหญิงบริการทางเพศ หรืออัตราการใช้ถุงยางอนามัย ฯลฯ จะทำให้การเฝ้าระวังโรคเอดส์มีความสมบูรณ์ขึ้น

พัฒนาการของการเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีในประเทศไทย

Development of AIDS/HIV Surveillance in Thailand

บทนำ

ประเทศไทยมีรายงานผู้ป่วยเอดส์รายแรกในเดือนกันยายน 2527 ตลอดระยะเวลา รวม 7 ปีที่ผ่านมา แม้ว่าสถานการณ์การแพร่กระจายของเชื้อเอชไอวีจะเป็นไปอย่างรวดเร็ว แต่ประเทศไทยก็สามารถดำเนินการหลายอย่าง ที่ช่วยชะลอการแพร่ระบาดได้ระดับหนึ่ง และยัง ได้ประสบการณ์ตลอดจนองค์ความรู้ที่สำคัญหลายอย่างให้แก่เราเอง และให้แก่นักวิทยาศาสตร์ ทั่วโลก ทั้งนี้เนื่องจากการมีระบบการเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีที่เหมาะสม และมีการปรับเปลี่ยน ให้ทันต่อเหตุการณ์ตลอดเวลา บทความนี้ต้องการแสดงภาพโดยสังเขป ของวิวัฒนาการของการ เฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีในประเทศไทย โดยจะได้กล่าวถึงการเฝ้าระวัง 4 รูปแบบ อันได้แก่ การรายงานผู้ป่วยเอดส์เพิ่มขึ้น การรายงานผู้ติดเชื้อเอชไอวี การเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีเฉพาะพื้นที่ และการเฝ้าระวังพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอชไอวี

1. การรายงานผู้ป่วยเอดส์

การรายงานผู้ป่วยเป็นรูปแบบมาตรฐาน (classic) ในการเฝ้าระวังโรคติดเชื้อเกือบ ทุกโรค แพทย์หรือหน่วยบริการทุกหน่วยจะต้องรายงานผู้ป่วยโรคเอดส์ทุกรายที่ตรวจพบ พร้อม ทั้งให้รายละเอียดทางระบาดวิทยาที่สำคัญเกี่ยวกับตัวบุคคล และเวลาการป่วย การเฝ้าระวัง โดยวิธีนี้ แม้ว่าจะเป็นรูปแบบมาตรฐานในโรคติดเชื้อ แต่ไม่เหมาะกับโรคเอดส์ เนื่องจาก โรคเอดส์มีระยะเวลาฟักตัวหรือก่อตัวนาน สิ่งที่เห็นในปัจจุบันย่อม เป็นสถานการณ์การติดเชื้อเอชไอวีเมื่อหลายปีก่อน จึงมีคุณค่าไม่ครบถ้วนในด้านการติดตามความรวดเร็วของการ แพร่กระจายโรค ตัวอย่างเช่นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2527 จนถึงวันที่ 15 ตุลาคม 2534 มีรายงาน ผู้ป่วยเอดส์เพิ่มขึ้นเพียง 177 ราย ซึ่งจะทำให้ผู้ไม่ทราบธรรมชาติของโรคเข้าใจว่า เอดส์ไม่เป็น ปัญหา (CRA) ตลอดจนกับทัศนคติที่มองว่าเอดส์เป็นโรคที่ติดต่อเฉพาะกลุ่มคนบางกลุ่ม

2. การรายงานผู้ติดเชื้อเอชไอวี

เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่ผู้บริหารโครงการโรคเอดส์ในระยะแรก ได้ขยายขอบเขต การเฝ้าระวังมิใช่เพียงการรายงานผู้ป่วยเอดส์เพิ่มขึ้น แต่ได้ตีความตามพระราชบัญญัติโรค ติดต่อร้ายแรงให้สถานบริการทุกแห่งรวมทั้งห้องชันสูตรทางการแพทย์จะต้องรายงานผู้ติดเชื้อเอชไอวี (HIV infection) แม้ว่าจะยังไม่ปรากฏอาการ การดำเนินงานในระยะนั้น จึง ปรากฏมีกิจกรรมการค้นหาผู้ติดเชื้อเอชไอวีด้วยการออกตรวจตามประชาชนกลุ่มเสี่ยงที่สำคัญ บางกลุ่ม เช่น ผู้ติดยาเสพติด นักโทษ ชายขายบริการทางเพศ การค้นหาเหล่านี้ทำให้ทราบว่า โรคเอดส์ ได้กระจายไปในกลุ่มเสี่ยงเหล่านั้นแล้ว จำนวนผู้ติดเชื้อที่ได้รายงานมีจำนวนหลาย หมื่นราย เมื่อเทียบกับผู้ป่วยเอดส์เพิ่มขึ้นที่มีเพียงไม่กี่ราย จึงสามารถกระตุ้นให้ผู้บริหารและ ผู้เกี่ยวข้องทราบว่าเอดส์ไม่ใช่ปัญหาเล็กน้อยแล้ว

อย่างไรก็ดี การรายงานผู้ติดเชื้อเอชไอวีมีข้อจำกัดที่สำคัญ คือจำนวนผู้ติดเชื้อจะเพิ่มเร็วหรือช้าขึ้นอยู่กับกิจกรรมค้นหาว่า ได้ทำมากน้อยเพียงใด ถ้าค้นหาเจอกันมากก็พบมากจึงไม่สามารถแสดงแนวโน้มที่แท้จริงของการแพร่กระจายเชื้อเอชไอวีในสังคมไทยได้ และเนื่องจากการค้นหาส่วนใหญ่ทำในกลุ่มผู้ติดยาเสพติด และตามบาร์เกย์ ในขณะนั้นจึงเกิดการมองภาพว่าเอชไอวีเป็นกลุ่มเกย์และผู้ติดยาเสพติด

นอกจากนี้ยังมีความสับสนว่าการค้นหาผู้ติดเชื้อเป็นการเฝ้าระวัง และปัญหาเรื่องผู้ติดเชื้อต้องถูกระบุชื่อ ที่อยู่ จึงทำให้คณะกรรมการควบคุมโรคเอดส์แห่งชาติยกเลิกการรายงานด้วยวิธีนี้ ในเดือนสิงหาคม 2534 โดยให้รายงานเพียงผู้ป่วยเอดส์และ ARC และเป็นการรายงานโดยใช้รหัสแทน

3. การเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีเฉพาะพื้นที่

ต้นปี 2532 มีการทบทวนงานด้านต่างๆ กองระบาดวิทยาจึงได้เสนอให้เพิ่มเติมระบบการเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอชไอวีเฉพาะพื้นที่ โดยมีหลักการให้จังหวัดต่างๆ ได้ทำการสำรวจผู้ติดเชื้อในพื้นที่ของตนเองอย่างเป็นระบบมาตรฐานเดียวกัน และสม่ำเสมอ คือ ทุกๆ เดือนมิถุนายน และธันวาคมของทุกปี กลุ่มประชากรเป้าหมายที่ทำการสำรวจประกอบด้วย

- ผู้ติดยาเสพติดที่มารับบริการในคลินิกรักษาผู้เสพติด
- หญิงขายบริการทางเพศในสำนักโสเภณี
- หญิงขายบริการทางเพศในสถานอาบอบนวด ห้องอาหาร บาร์ ฯลฯ
- ชายที่มาขอรับการตรวจหาโรคที่คลินิกกามโรค
- หญิงตั้งครรภ์
- เลือดที่รับบริจาค (ผู้บริจาคเลือด)

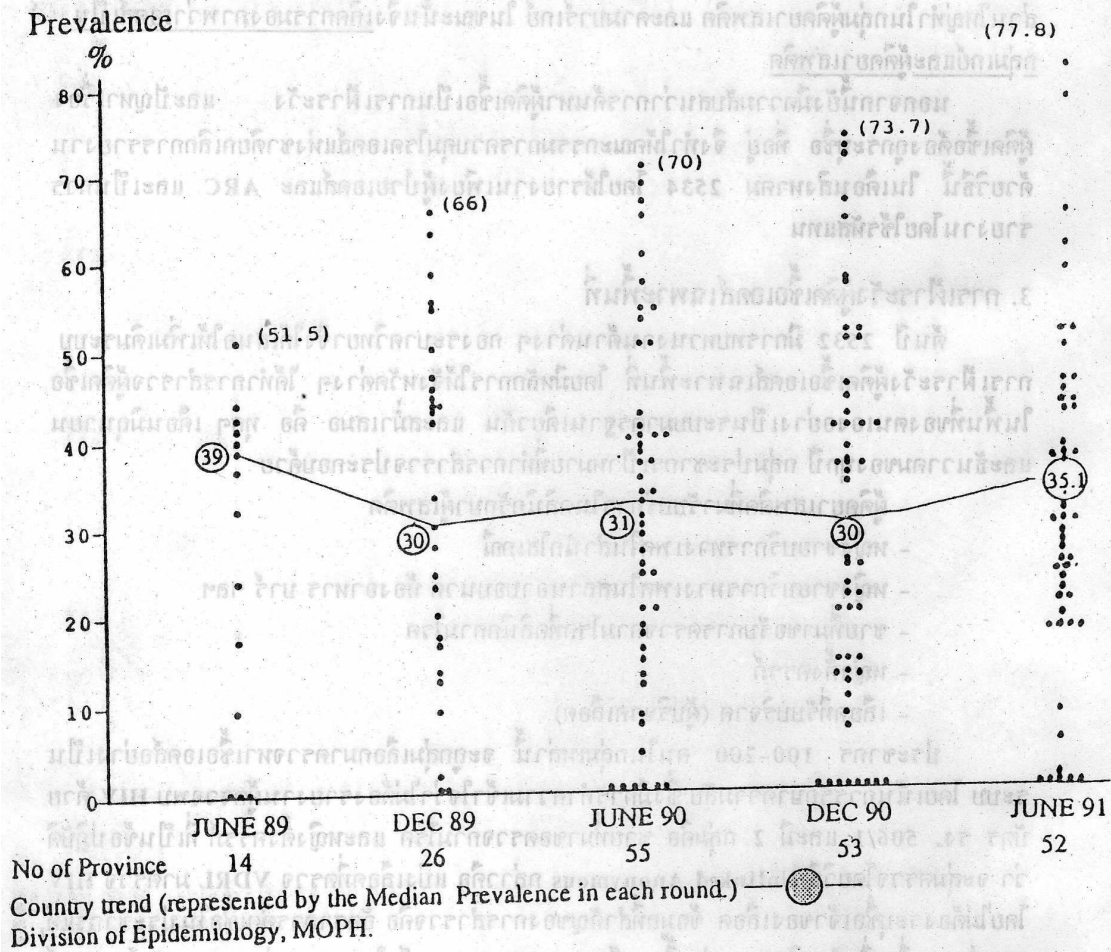
ประชากร 100-200 คนในกลุ่มเหล่านี้ จะถูกสุ่มเลือกมาตรวจหาเชื้อเอชไอวีอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการรักษาความลับ ซึ่งมีการทำความเข้าใจว่าไม่ต้องรายงานผู้ตรวจพบ HIV ด้วยบัตร รง. 506/1 และมี 2 กลุ่มคือ ชายที่มาขอตรวจหาโรค และหญิงตั้งครรภ์ ที่เป็นข้อปฏิบัติว่า จะสุ่มตรวจโดยวิธี Unlinked Anonymous กล่าวคือ แบ่งเลือดที่ตรวจ VDRL มาตรวจ HIV โดยไม่ต้องระบุชื่อเจ้าของเลือด ข้อมูลที่สำคัญของการสำรวจคือ อัตราการติดเชื้อในประชากรแต่ละกลุ่ม ซึ่งเมื่อดำเนินการเช่นนี้ ก็จะทราบความรวดเร็วในการแพร่กระจายของโรคเอดส์ ตลอดจนมองเห็นแนวโน้มของปัญหาในแต่ละจังหวัดจนถึงระดับประเทศ

การดำเนินงานครั้งแรก ทำในเดือน มิถุนายน 2532 ในพื้นที่ 14 จังหวัด เดือนธันวาคม ปีเดียวกันได้ขยายเป็น 31 จังหวัด และอีก 6 เดือนต่อมาคือเดือนมิถุนายน 2533 ได้ครอบคลุมทั้ง 73 จังหวัด จนกระทั่งถึงปัจจุบันได้ดำเนินการสำรวจรวมทั้งสิ้น 4 ครั้งแล้ว ซึ่งผลสรุปว่าประเทศไทยมีการแพร่ระบาดของโรคติดเชื้อเอชไอวีอย่างน้อย 4 ระลอกดังนี้ คือ

ระลอกที่หนึ่ง

การแพร่ระบาดในกลุ่มผู้ติดยาเสพติดชนิดฉีด เริ่มมีการแพร่ระบาดตั้งแต่ต้นปี 2531 ซึ่งตรวจพบจากคลินิกยาเสพติดในเขตกรุงเทพมหานคร และแพร่ไปในจังหวัดอื่นๆ อัตราการติดเชื้อที่ตรวจพบอยู่ประมาณ 30% - 40% การสำรวจ 5 ครั้ง แสดงถึงการแพร่เชื้อในกลุ่มนี้ค่อนข้างจะถึงจุดอิ่มตัว และคาดคะเนได้ว่าคงไม่เปลี่ยนแปลงมากนักในอนาคต (รูปที่ 1)

Figure 1

Prevalence of HIV Infection among **IDUS** by Province, Thailand.

ระลอกที่สอง

การแพร่ระบาดในกลุ่มหญิงขายบริการทางเพศ กลุ่มที่ขายบริการทางเพศตาม
สำนักโสเภณีหรือโรงแรมพบอัตราการติดเชื้อเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจาก 3.5% ในปี 2532 เป็น
15.2% ในมิถุนายน 2534 (รูปที่ 2) และปรากฏสถานการณ์ติดเชื้อเช่นนี้ในทุกภาคทุกจังหวัด
สำหรับกลุ่มที่ขายบริการทางเพศตามสถานอาบอบนวด บาร์ฯ ฯลฯ มีการติดเชื้อตามหลังกลุ่มแรก
และอัตราการติดเชื้อต่ำกว่าคือจาก 1.2% ในปี 2532 เป็น 4% ในการสำรวจครั้งหลังสุด
(รูปที่ 3)

(อ่านต่อหน้า 7)

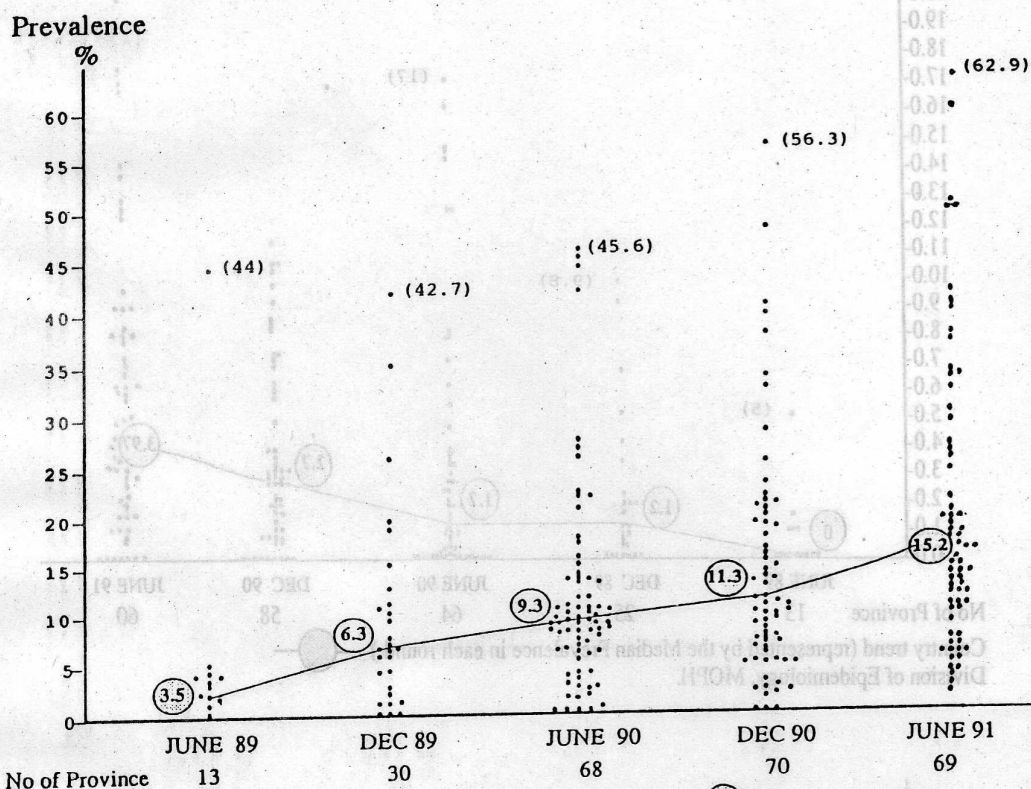
วิวัฒนาการของการเฝ้าระวังผู้ติดเชื้อเอดส์ในประเทศไทย

Development of AIDS/HIV Surveillance in Thailand

(ต่อจากหน้า 4)

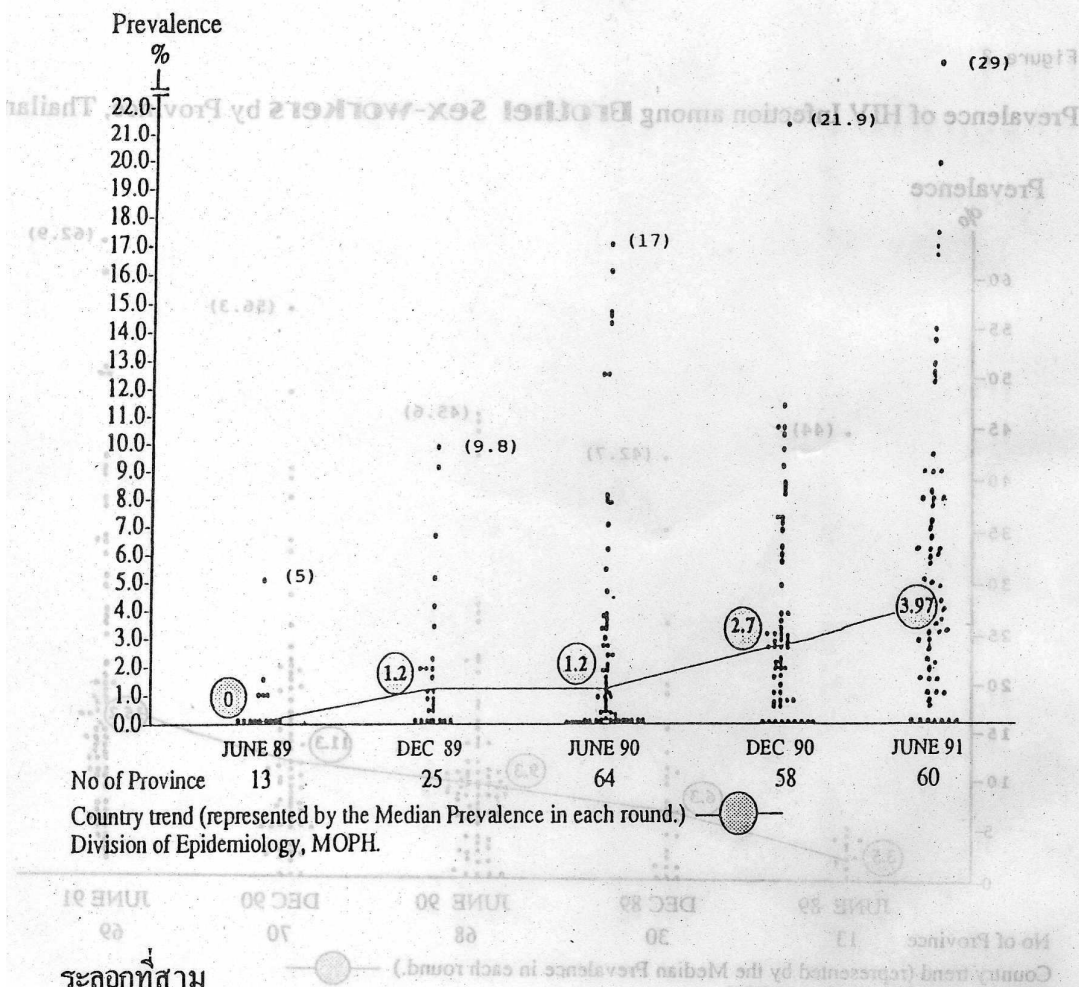
Figure 2

Prevalence of HIV Infection among **Brothel Sex-workers** by Province, Thailand.

Country trend (represented by the Median Prevalence in each round.) —●—
Division of Epidemiology, MOPH.

Figure 3

Prevalence of HIV Infection among **Higher class Sex-workers** by Province, Thailand.

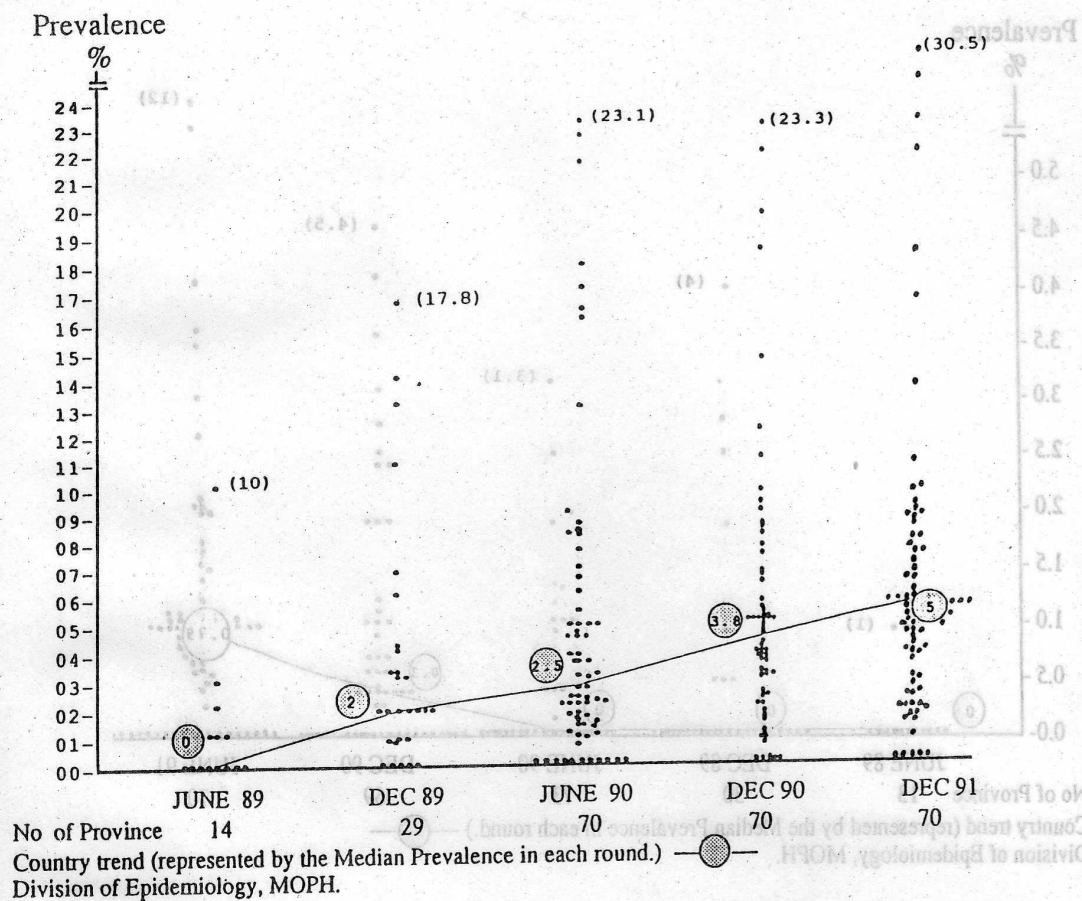
ระลอกที่สาม

การแพร่ระบาดของเชื้อเอดส์ในกลุ่มชายที่มารับตรวจโรคเริ่มต้นจากปลายปี 2532 และในการสำรวจล่าสุดประมาณ 5% ของผู้ชายที่มารับตรวจโรคจะติดเชื้อเอดส์แล้ว และการเพิ่มในกลุ่มนี้เป็นไปด้วยความรวดเร็วอย่างน่าวิตก

ระลอกที่สี่

การระบาดของเชื้อเอดส์ในกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ การสำรวจใน 3 ครั้งแรกยังพบหญิงมีครรภ์ติดเชื้อน้อย แต่ในการสำรวจครั้งสุดท้ายในเดือนมิถุนายน 2534 พบอัตราการติดเชื้อ 0.8% (รูปที่ 5) ซึ่งแสดงว่าการระบาดของเชื้อเอดส์ในกลุ่มหญิงตั้งครรภ์ เป็นปัญหาอย่างแน่นอน ในปัจจุบัน และในอนาคตจะมีเด็กติดเชื้อตามมาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งคงจะสามารถจัดได้ว่าเป็นการแพร่ระบาดในระลอกที่ห้า

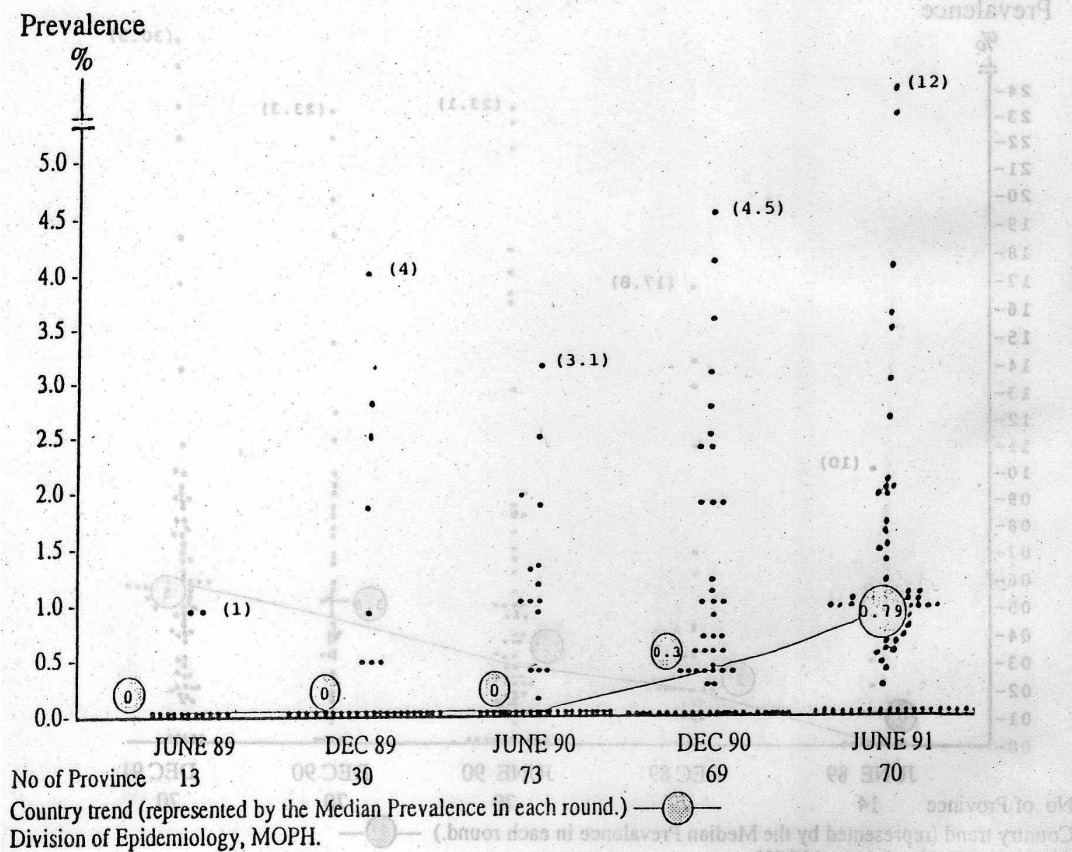
Figure 4

Prevalence of HIV Infection among **Male STD Patients** by Province, Thailand.

นอกเหนือจากการสุ่มตรวจ พบอัตราการติดเชื้อเอดส์ในกลุ่มต่างๆ นี้แล้ว ข้อมูลจากผู้บริจาคโลหิต (รูปที่ 6) การตรวจคัดเลือกรพหรือนักเรียนตำรวจ งานวิจัยในกลุ่มนักเรียนอาชีวะต่างๆ ก็เป็นข้อมูลที่ควรนำมาประกอบ เพื่อให้เห็นภาพการแพร่ระบาดในคนกลุ่มต่างๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งพบว่าการติดเชื้อเอดส์ในกลุ่มทหารเกณฑ์อยู่ระหว่าง 1-10% แตกต่างกันไปตามภูมิภาคต่างๆ โดยที่ภาคเหนือตอนบนๆ จะมีอัตราการติดเชื้อสูงสุด มากกว่าที่อื่น ซึ่งแสดงว่าจริงๆ แล้ว ในการระบาดระลอกที่สองไม่ใช่เพียงเฉพาะชายที่มารับตรวจทางโรคเท่านั้น แต่รวมไปถึงผู้ชายทั่วไปที่สำส่อนทางเพศ และเชื่อว่าถ้ามีข้อมูลในกลุ่มหญิงทั่วไปก็จะพบปรากฏการณ์เดียวกันในระลอกที่สี่

จากอัตราการติดเชื้อที่ตรวจพบด้วยวิธีนี้ สามารถนำไปคาดประมาณจำนวนผู้ติดเชื้อเอดส์ทั่วประเทศได้ ซึ่งทางกองระบาดวิทยาได้ประมาณว่าในเดือนมีนาคม 2534 มีผู้ติดเชื้อเอดส์รวมทั้งสิ้น 200,000 คน ในขณะที่ตัวเลขการค้นหาผู้ติดเชื้อในวิธีที่สอง พบเพียง 28,263 คน ณ เวลาเดียวกัน

Figure 5

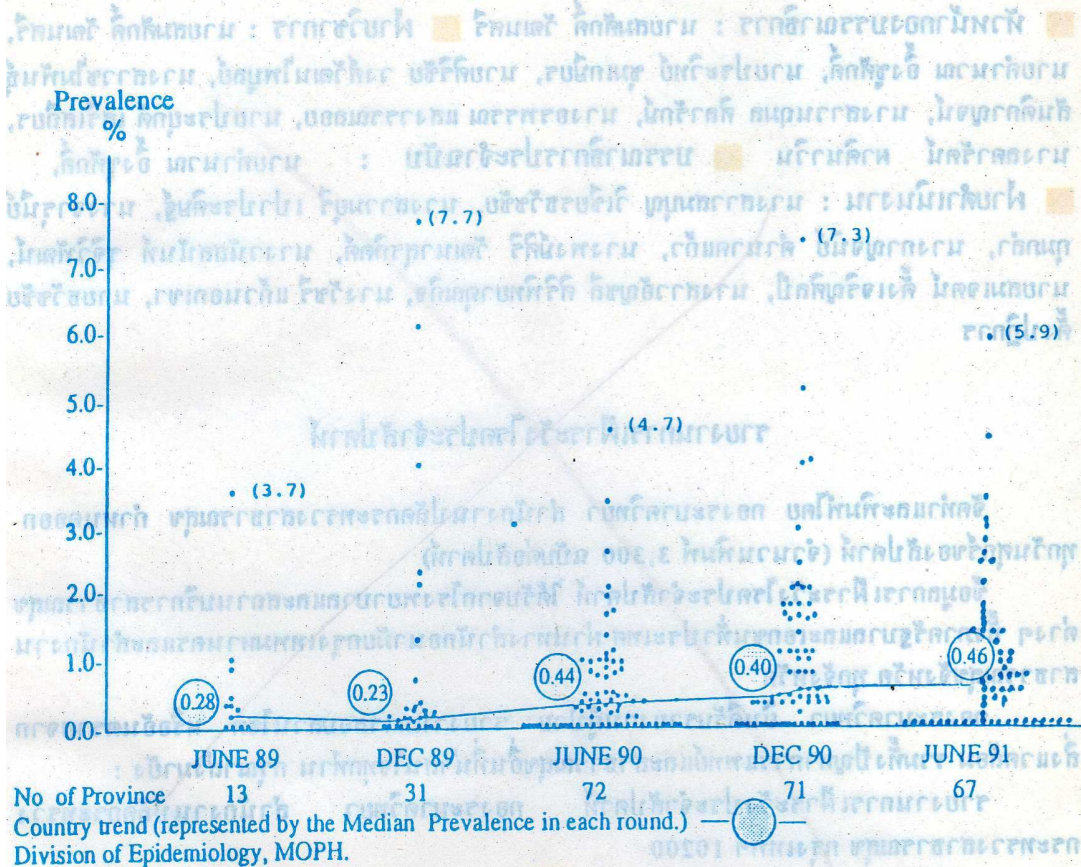
Prevalence of HIV Infection among **Pregnant Women** by Province, Thailand.

4. การเฝ้าระวังพฤติกรรมเสี่ยงต่อการติดเชื้อเอชไอวี

เนื่องจากปัญหาใหญ่ของการติดเชื้อเอชไอวีในปัจจุบัน มาจากพฤติกรรมทางเพศที่ไม่ปลอดภัย และการสื่อสารทางเพศในรูปแบบอื่นๆ ดังนั้น การติดตามการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมเหล่านี้น่าจะเป็นประโยชน์กว่า การศึกษาแนวโน้มของปัญหาจะเป็นอย่างไร ในขณะนี้กองระบาดวิทยาได้เริ่มทำการศึกษาพฤติกรรมต่างๆ เช่น อัตราการใช้ถุงยางอนามัยในกลุ่มหญิงขายบริการทางเพศ ความถี่ในการเที่ยวและการใช้ถุงยางอนามัยในกลุ่มเด็กนักเรียนระดับอาชีวศึกษา ฯลฯ ข้อมูลการเฝ้าระวังเหล่านี้กำลังอยู่ในขั้นวิเคราะห์ซึ่งคาดว่าจะสามารถช่วยในการติดตามสถานการณ์โรคเอดส์

Figure 6

Prevalence of HIV Infection among Blood Donor by Province, Thailand.

ขอขอบคุณ

บุคลากรทางสาธารณสุขทุกระดับทั่วประเทศที่มีส่วนในการเฝ้าระวังโรคเอดส์ หากมีข้อมูลใหม่ๆ ใดๆ ที่เป็นประโยชน์ในการเฝ้าระวัง เช่น อัตราความชุกในประชากรกลุ่มต่างๆ ขอได้โปรดส่งมาให้กองระบาดวิทยาได้ทราบด้วย

ผู้รายงาน

นายค่านวน อึ้งชูศักดิ์, นางอรพรรณ แสงวรรณลอย นางประหยัด ก้อนทอง
นางสาวอมรา ทองหงส์, นางสาวอะเคื้อ อุนทะเลกะ นางวนัสสนันท์ รุจิวิวัฒน์
นางพงษ์ศิริ วัฒนาสุรศักดิ์, นางวัชรีย์ แก้วนอกเขา นางสาวศิริวรรณ พุนทวิ
นายองอาจ เจริญสุข, นางสาวสุชาดา จันทสิทธิ์ากร
กลุ่มงานเอดส์ กองระบาดวิทยา

#####